

privatized enterprises were completely stopped. As a result of these reforms the number of employees in various sectors decreased by 2-3 times. The social structure of the population is dramatically changed with the number of poor people exceeding 70%.

The ruling class during the whole period of independence lived “an alien mind» thus failing to develop their own efficient model of social management. The current model of state government can only ruthlessly destroy resources that are essential for the life of the country. Its consequences are the country’s deindustrialization, marginalization and depopulation. As a result, social degradation and demodernization are dominant processes in the Ukrainian society.

Folk wisdom in understanding the life of modern Ukrainian society is to find ways of restoring the state unity and forming an integral social body of the country. Ukrainian citizens should understand the importance of factors – referred to as “regenerative resources» by Z. Brzezinski – in social life. In Ukraine they comprise its demographic, labour, educational, scientific, technological, innovative and intellectual potential. In total they are the basis not only for modernization, but also for reintegration into the consolidated social organism.

Key words: country’s social organism, ruling class, social processes, social degradation, demodernization, folk wisdom, system of government, regenerative resources.

УДК:316.472

ДОДОНОВА В.І.

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії

Донецького національного університету імені Василя Стуса
(м. Вінниця, Запоріжжя)

dodonovav@gmail.com

ФЕНОМЕН ДОВІРИ У ДЗЕРКАЛІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ

Анотація

У статті аналізується феномен довіри, його розуміння провідними сучасними соціологами, які пояснюють зміст завдяки трикутнику: соціальні ролі, соціальні очікування, соціальні статуси. Досліджується зв’язок із суміжними поняттями, а саме – віри, безвір’я, впевненості тощо. Вивчається сутність недовіри як антипода довіри, соціальні та історичні умови її виникнення в суспільстві. Теоретичний матеріал ілюструється даними соціологічних досліджень про стан довіри та недовіри в українському суспільстві.

Ключові слова: довіра, віра, безвір’я, впевненість, недовіра, соціальні інститути, соціальні ролі, соціальні статуси, соціальні очікування, соціалізація, секуляризація.

Функціонування суспільства – процес складний, нелінійний, який вимагає особливого рівня рефлексії від філософів, соціологів, економістів. Те, що економічна складова відіграє велику роль в житті соціального організму, ніхто сьогодні не заперечує, але й не абсолютизує. Однак, тільки на ній варто акцентувати всю увагу? Звичайно ж ні. Існує ціла система духовних феноменів – соціальних екзистенціалів, на яких ґрунтується суспільне життя, які визначають його конфігурацію в кожному соціумі по-різному.

Одним з таких екзистенціалів є феномен довіри, який одночасно виступає також і як цінність, і як чеснота, на якому будуються відносини всередині європейських держав і між ними. Більш того, сучасне суспільство з його непередбачуваністю минулого, неконтрольованістю сьогодення, невизначеністю майбутнього, з розмиванням простору безпеки, вимагає особливих культурних практик, серед яких і практика довіри.

Проблема довіри була в фокусі розгляду таких європейських мислителів як Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант, Е. Дюркгейм. Довіра вивчалася ними в контексті «договірного» начала суспільних відносин. На початку ХХ століття ця проблема розроблялася в творчості М. Бердяєва, С. Франка, Б. Вишеславцева. Але в мейнстрімі гуманітаристики проблема довіри виявилася лише в 90-х роках минулого століття, коли стала предметом вивчення в різних сферах – в соціальній, політичній, економічній, психологічній. Вона розумілася як «соціальний капітал», як засіб, що забезпечує функціонування суспільства в роботах Е. Гідденса, Г. Дасгупти, Н. Лумана, А. Селігмена, С. Айзенштайда, Ф. Фукуями, П. Штомпки, Т. Ямагіши.

У сучасній соціології розуміння суспільства ґрунтується на тому, що воно є відношеннями між громадянами, сім'ями, добровільними громадськими організаціями, релігійними громадами, громадянськими асоціаціями, які переплетені мережами довіри одна з одною. І тому на перший план висуваються такі поняття як консенсус, ідеологія прагматизму, методологія рішення проблем, управління конфліктами на протиположності ідеологічному протиставленню. Проблема довіри є актуальною ідеологією сучасного західного суспільства, і все агенти соціалізації, починаючи з мас-медіа прищеплюють цю ідею громадянам суспільства з дитинства. Необхідність довіри як смислоутворюючого фактора в західних індустріальних суспільствах корініється в ідеї індивіда, як носія прав і цінностей.

З одного боку, в умовах інтенсифікації процесів демократизації, зменшення державного регулювання, особистої активності громадян проблема довіри набуває все більшої актуальності, що є позитивним моментом. З іншого боку, є і негативний момент в кон'юнктурності проблеми довіри, а саме: сучасне західне суспільство – це «суспільство ризику» і тому питання про довіру між людьми, організаціями, державою набуває тривожного екзистенціального характеру.

Що слід розуміти під довірою і які близькі до неї феномени існують?

Серед наявних визначень в західній соціологічній і філософській думці найбільш поширеним є визначення довіри через соціальні очікування.

Наприклад, Петро Штомпка вважає, що «довіра – виражене в дії, створеній щодо партнера, очікування, що його реакції виявляться для нас вигідними, інакше кажучи, зроблена в умовах невпевненості ставка на партнера в розрахунок на його сприятливі для нас відповідні дії» [1, с. 342].

Через соціальні очікування визначає довіру і Френсіс Фукуяма: «довіра – це очікування, яке виникає у членів спільноти, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді з деякими загальними нормами» [2].

У Адама Селігмена є кілька визначень довіри, одне з яких – через соціальні ролі і очікування. «Довіра – це щось таке, що входить в соціальні відносини, коли є можливість відхилення від ролей, те, що, можливо, може бути названо «відкритими просторами» ролей і рольових очікувань. Інакше кажучи, довіра проникає в соціальну взаємодію крізь щілини системи або уздовж кордонів системи, коли з тієї чи іншої причини системно певні рольові очікування більше не життєздатні [3, с.21]. Більш того, «становлення індивідуалізму в прийнятому нами розумінні формування моральних і здатних до діяльності особистостей засноване на появі здатності переходити від однієї ролі до іншої, від одного рольового очікування до іншого, і саме з цих переходів або, скоріше, з потенційної можливості таких, і народжується довіра» [3, с. 63].

Ентоні Гідденс пояснює довіру через поняття відповідальності і чесності, при цьому розрізняє а) довіру до людей і б) довіру до «абстрактних систем». Довіра до людей «будується на взаємності відповідальності і співучасті: впевненість у чесності іншого слугує головним джерелом почуття чесності та автентичності себе самого. Довіра до абстрактних систем забезпечує надійність у повсякденному житті, але за самою своєю суттю не може замінити взаємності й інтимності, які дають особисті відносини довіри» [4, с.32].

Довіра необхідна людині тоді, коли вона перебуває в стані невідомості. Коли об'єктом довіри є інша людина, сподівання на надійність об'єкта попри випадково отримані дані про нього ґрунтується на суб'єктивному приписуванні йому позитивної репутації або на почуттях особистої прихильності до нього. Коли об'єктом довіри виступають символічні знакові системи або експертні системи (соціальні інститути), воно ґрунтується на вірі в правильність якихось невідомих суб'єкту принципів світобудови. В обох випадках всі підстави довіри в умовах сучасності є хиткими і супроводжуються ризиком неспроможності.

Ніклас Луман вважає, що довіра є стратегією з великим радіусом дії соціального суб'єкта. Подолання страху, невпевненості, забобонів і недовіри розширює діяльнісні можливості суб'єкта у взаємодії з іншими суб'єктами: «Той, хто довіряє, значно розширює свій потенціал дії. Він може спиратися на невизначені передумови і внаслідок того, що він це робить, підвищувати ступінь їх надійності; бо важко обманювати надану довіру (що, безумовно, згідно соціальним стандартам, не відноситься до неймовірної легковажності). Так відкривається доступ до більшої можливості комбінацій, тобто більша раціональність у виборі власної поведінки».

Отже, Ніклас Луман співвідносить раціональність, соціальну поведінку та довіру. Він вважає довіру більш ефективною і продуктивною стратегією діяльності по відношенню до недовіри. Незважаючи на ризик помилитися, суб'єкт, що ризикує із-за своєї довірливості, має певні шанси на плідну взаємодію зі своїм контрагентом. Тоді як суб'єкт, який уникає подібного ризику, а отже байдужий до будь-яких намагань взаємодії з потенційним контрагентом, що передбачає певний

вигідний обмін різними ресурсами, в будь-якому випадку втрачає навіть мізерний шанс на плідне співробітництво і всі можливі з цього вигоди.

Ніклас Луман не обмежується тільки поняттям «довіра», а розрізняє нюанси між власне довірою і впевненістю.

Розрізнення впевненості і довіри проводиться Н. Луманом на основі співвіднесення з поняттями небезпек і ризиків. Впевненість, по-перше, виникає з припущення про одвічну напередзаданість певної стратегії поведінки, тоді як довіра виникає в ситуації ризику: «Якщо у вас немає альтернатив, ви перебуваєте в ситуації впевненості. Якщо ви обираєте одну дію, віддаючи їй перевагу перед іншими, всупереч можливості бути розчарованим в діях інших, ви визначаєте ситуацію як ситуацію довіри».

По-друге, впевненість в більшій мірі властива соціальним взаємодіям між індивідом і функціональними системами, тоді як довіра необхідна в ситуації формування і підтримки відносин між особистісними системами (індивідами). Н. Луман проводить відмінність між довірою до особистостей і впевненістю в інститутах: «Довіра залишається життєво важливою в міжособистісних відносинах, але участь у функціональних системах, таких як економіка і політика – це вже не питання особистісних відносин. Воно вимагає впевненості, а не довіри».

По-третє, впевненість є продуктом соціалізації індивіда. Використання механізму впевненості в більшій мірі обумовлено засвоєними індивідом знаннями про правила функціонування різних соціальних систем, в той час як джерелом довіри виступає ризикова складова соціальної ситуації взаємодії [Див. 5].

Про співвідношення довіри і впевненості пише також і А. Селігмен, кажучи, що «ми не повинні ігнорувати того факту, що довіра здатна з'явитися лише в пізньому типі суспільств – в суспільствах, заснованих на набутих в ході життя рольових очікуваннях, в суспільствах, що згуртовані органічними формами солідарності, при якій взаємні зобов'язання є наслідком не статусу членів суспільства, а існуючих між ними договірних відносин. Про впевненість же можна сказати, що вона або існує, або не існує при будь-яких формах соціальної організації. Крім того, впевненість може існувати в неоднаковій мірі, про що свідчать антропологічні дослідження конкретних випадків впливу на первісні суспільства Заходу, що пояснюють процес соціального роз'єднання втратою довіри в племінних формах соціальної організації» [3, с.36].

Індійський філософ Гарбе Дасгупта стверджує, що впевненість виникає зі здатності, яка апріорно приписується контрагенту, відповідати рольовим очікуванням (впевненість в діях лікарів, пілотів та інших професіоналів), тоді як довіра пов'язана з уявленнями про мотиви і установках потенційного партнера. Співзвучна цій є концепція довіри японського мислителя Тошіо Ямагіші. Він пропонує більш детально розділяти впевненість і довіру, виділяючи довіру (trust), впевненість (confidence), впевненість у безпеці (assurance of security) [5].

Серед споріднених феноменів довіри крім впевненості важливе місце займає віра, яка має близьке смислове навантаження.

У соціології існують різні підходи до співвідношення термінів довіра і віра. Деякі дослідники описували ці феномени як ступені градації шкали. Зокрема, Роберт Шо писав, що «довіра – це щось більше, ніж звичайна впевненість, і щось менше, ніж сліпа віра... Довіра – це надія на те, що люди, від яких ми залежимо, виправдають наші очікування» [6, с.43]. «Саме в тому, що довіра як певне ставлення до інакшості іншого має своїм об'єктом людину, а не яку б то не було трансцендентальну сутність, і полягає відмінність довіри від релігійної віри [3, с.46]. Більш того, А. Селігмен показує, як віра в результаті процесу секуляризації замінюється довірою. Він стверджує, що «процес секуляризації і заміни божественних атрибутів людськими також передбачає заміну віри довірою (або, точніше, пошуку віри пошуком довіри). Цей процес і склав основний зміст епохи, яку ми стали іменувати сучасною» [3, с.50].

Цікавими є міркування щодо розрізнення довіри і віри за об'єктом відносини українських соціологів М. Паращевіна, Н. Соболевої, Т. Стеценко.

Якщо говорити про віру як феномен, а не тільки про релігійну віру, слід зазначити, що вірять у щось: в існування бога, в те, що існує ідеальна людина або найкраща країна в світі, а довіра формується до когось, до чогось. Довіряють як правило конкретному об'єкту, людині, соціальній групі, державі [див.: 5, с.21].

Разом з тим, довіра, за А. Селігменом, є різновидом віри в добру волю іншого, беручи до уваги непрозорість намірів і розрахунків того іншого [3, с. 43]. Саме несхожість іншого, а не аж ніяк не те, що становить нашу з ним спільність, є об'єктом «довіри» до цього іншого.

На думку П. Штомпки, в залежності від очікувань дій інших людей є три типи орієнтацій: 1) надія-розчарування, 2) віра-сумнів, 3) довіра-недовіра. Перші два типа характеризуються пасивністю,

дистанціюванням, намаганням уникнути будь-яких обов'язків. Довіра ж проявляється у вчинках, коли ми, незважаючи на невизначеність і ризик, все ж таки діємо [1]. В аналізі П. Штомпки дилема «довіра-недовіра» є важливим показником відношення людей один до одного і до того суспільства, в якому вони живуть, а також є однією із характеристик їх соціальних очікувань і поведінкових стратегій.

Отже, поняття довіра не окреслюється тільки взаємозв'язками з поняттями віра та впевненість. Для того, щоб представити феномен довіри повно, необхідно звернутися до її антиподів недовіра і безвір'я.

Поняття «недовіра» виступає дзеркальним відображенням довіри. Це також ставка, але заперечувальна: негативні очікування відносно дій інших і заперечувальна, захисна впевненість. Термін «безвір'я» П. Штомпка пропонує використовувати для нейтральних ситуацій, коли утримуються як від проявів довіри, так і від недовіри. Безвір'я є тимчасовою, проміжною фазою процесу побудови-зламу довіри, коли втрачається попередня довіра або зникає недовіра [1].

Існує ряд причин, які спонукають соціальних суб'єктів до недовіри. Початково недовіра виникає в результаті суперечності між онтологічною потребою соціального суб'єкта в безпеці і наявністю потенційних або реальних ризиків. Відповідно, першопричиною недовіри виступає страх перед ризиками або бажання уникнути ризику, можливого в результаті взаємодії з іншими.

Відсутність повної вичерпної інформації про той чи інший суб'єкт або об'єкт створює атмосферу непрозорості і невизначеності, в результаті якої недовіра є закономірною реакцією. Тим більше недовіру породжує негативна або суперечлива інформація, яка також може виступати у формі репутації.

Парадокс недовіри, за Н. Луманом, полягає в тому, що той, хто не довіряє, повинен збирати більше інформації, чим той, хто довіряє. Однак і серед зібраної інформації недовірлива людина повинна вибрати ту, яка заслуговує найбільшій недовіри. В цьому сенсі він стає більш суб'єктивним і вразливим.

Важливу роль в формуванні недовіри відіграє попередній соціальний досвід. Якщо суб'єкт уже має негативний соціальний досвід, що стосується ненадійних суб'єктів, то ймовірно, що в своїх позиціях і діях він буде виходити із нього в подальшому, виражаючи недовіру суб'єктам і об'єктам, ідентичним тим, які не виправдали довіру раніше.

Причиною недовіри може служити негативна соціальна пам'ять, що здатна редукуватися до стереотипів, міфів, пліток, які теж в свою чергу ініціюють недовіру.

Якщо відійти від теоретичних міркувань і звернутись до українських реалій, то можна побачити наступну палітру довіри та недовіри в суспільстві.

Згідно даним моніторингу українського суспільства Інституту соціології НАН України за 2016 рік, більше половини (52,3 %) дорослих людей в Україні дотримуються думки, що «нікому не довіряти – найбезпечніше» [7, с.231].

Найбільше, українці довіряють сім'ї та родичам (95%). У повсякденному житті довіряють сусідам, на яких можна покластися (58,7%), співвітчизникам (56,2%). До соціальних суб'єктів, які викликають довіру, відносять волонтерів (53,3%), церкву й духовенство (49,7 %), вчених України (47,5%), армію (41,8 %) [7, с. 233]. Порівняно з 2014 роком у 2,5 раза зріс авторитет благодійних фондів та громадських організацій, які продемонстрували свою участь у вирішенні проблем громадян (фонди, громадські організації з 14,4% в 2014 до 31,4% в 2016).

Ситуація стає набагато критичнішою і характеризується гострим дефіцитом довіри, коли йдеться про владні й контролюючі інстанції держави. У межах 10-15% варіюють останнім часом рейтинги довіри до двох знакових державних інститутів – міліції, повага до якої підвищилися в результаті поліцейської реформи (з 6,4% у 2014 до 12,1% у 2016), і Президента, кредит довіри якого після виборів 2014 (35,7 %), вже в 2015 скоротився вдвічі (17,6%), а в 2016 упав до 10,6%. Оцінка діяльності Президента за десятибальною шкалою дорівнює 3,0, тоді як у 2014 році була 4,7 [7, с. 440]. Найменший рівень довіри українці виявляють до політичних партій (4,7%), швидше за все, виборці втомилися від обіцянок, які щедро роздають партійні лідери.

Стрімко падає довіра до уряду (з 17,9% в 2014 до 6,5% в 2016 році) і Верховної Ради (з 9,1% в 2014 до 5,7 % в 2016). Економічним регуляторам – банкам і податковій інспекції довіряють (9,2% і 9,1%) респондентів відповідно. До зони недовіри потрапляють ЗМІ (ТБ, радіо, преса), що не сприймаються як джерело адекватного інформування про події, які відбуваються (50,9%) респондентів, власне їм довіряють не значно більше, ніж астрологам (17,2 %). У зоні недовіри опинилися також і управлінські структури близького кола, від яких очікують вирішення місцевих конфліктів на виробництві та в побуті (профспілки – 19,8 %, місцеві органи влади – 19,9 %).

В типології довірчого ставлення до соціальних інститутів особливо вирізняються два типи, умовно позначені як «довірливі» (17,3 %) та «недовірливі» громадяни» (23,2 %). Вони демонструють взірці полярних орієнтацій, що цікаво порівняти в конфігурації соціокультурних змінних. Гранично лояльних до соціальних інститутів значно більше серед літніх людей (20,6 %), на Сході (26,8 %) й на Заході (19,6 %), серед людей з середнім добробутом (18,8 %). Гранично критичні, критично налаштовані до суспільних та владних структур частіше присутні серед людей з низьким матеріальним статусом (32,9 %, 26,7 %), на Донбасі (31,9 %) і на Сході (28,1 %), тоді як у Західному регіоні – тільки 12 %, серед етнічних росіян (32,1 %), людей середнього віку 30-35 років (25,0 %), мешканців міст (24,3 %) і розлучених громадян, довіра яких до інших значно зменшена (31,6 %) [7 с.235].

Більший відсоток довірливих громадян, як показує моніторинг, мешкають на Сході та на Донбасі. Вочевидь, це обумовлено патерналістськими настроями, що більше характерні для Східного регіону. Великий відсоток довірливих серед літніх людей також пояснюється історичною пам'яттю цієї категорії населення, які звикли довіряти радянській державі і переносять цю довіру автоматично на українську державу.

Довіра виникає, коли індивід упевнений в адекватності процесів та явищ, що відбуваються, своїм ціннісним настановам, в основі яких лежать певні соціальні норми. З соціологічної точки зору проблему довіри можна розглядати як процес формування різних соціальних груп з властивим їм груповим сприйняттям чесності, сумлінності, відповідальності, розумінням справедливості, адекватності процесів і явищ, уявленням, які склалися про правильність того, що відбувається, відповідність устремлінь результатам зусиль, що докладаються.

Підсумовуючи матеріал, слід зазначити, що довіра виникає як функція врегулювання розбіжностей між соціальними ролями, соціальними очікуваннями, відповідальністю та чесністю, відзеркалюючи міжособистісний рівень цього феномену – мікрорівень. Разом з тим, існує і узагальнена довіра, що функціонує на макрорівні, як ставлення до інакшості, як світоглядна настанова, здатність індивіда дивитись на світ, як на такий, що вартий довіри. По суті, проблема довіри – це зріз проблеми ідентичності і проблеми «Іншого», які дуже гостро постали в нашому суспільстві. Оскільки довіра є неформальним соціальним відношенням, яке ґрунтується на виборі і добровільності, то дезорієнтація довірливих відношень приводить до втрати почуття ідентичності.

Звертаючись до українських реалій, слід зазначити високий рівень довіри рідним та близьким (95%), натомість, довіра до соціальних інститутів на низькому рівні, і чим вище за рангом соціальний інститут, тим менше довіри до нього (Уряд -6,5%, Верховна Рада – 5,7%). В зв'язку з цим можна пригадати стару політичну метафору: «страшно далеко они от народа», яка тривалий час панувала в радянському політичному дискурсі. Про що свідчать такі цифри? Певно, про те, що Україна йде шляхом поляризації суспільства, розшарування за принципом «дуже багаті – вкрай бідні», що не може позитивно впливати на рівень довіри до владних інститутів в соціумі. В умовах сьогодення наша держава переживає ще й макросуспільні травматогенні зміни, які пов'язані з війною на сході України. Безумовно, вони деструктивно впливають на функціонування суспільства на макрорівні, на рівні функціонування соціальних груп та рівні життя окремої людини.

На думку К. Ерроу, «довіра це мастило суспільного організму...», і, на жаль, цього мастила вкрай не вистачає нашому соціуму.

Список посилань

1. Sztompka, Piotr. Trust: a sociological theory. Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 730 с.
3. Селигмен, Адам. Проблема доверия. Перевод с англ. И.И. Мюрберг, Л.В. Соболевой. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
4. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity Press, 1990.
5. Общество без доверия / Под редакцией Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. – Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. – 338с.
6. Шо Р.Б. Ключи к доверию в организации. Результативность. Порядочность. Проявление заботы / Р.Б. Шо; Пер. с англ. – М.: Дело, 2000.
7. Українське суспільство: Моніторинг соціальних змін. Випуск 3 (17), Київ: Інститут соціології НАН України, 2016. – 546 с.

References

1. Sztompka, Piotr. Trust: a sociological theory. Cambridge: Cambridge university press, 1999. – 214 p.
2. Fukuyama F. Dovere: sotsyal'nye dobrodetely u put' k protsvetanyyu: Per. s angl. / F. Fukuyama. – M.: ООО «Yzdatel'stvo ACT»: ZAO NPP «Ermak», 2004. – 730 s.
3. Selyhmen, Adam. Problema doveryya. Perevod s angl. Y.Y. Myurberh, L.V. Sobolevoy. – M.: Ydeya-Press, 2002. – 256 s.
4. Giddens A. The Consequences of Modernity. – Cambridge: Polity Press, 1990.
5. Obshchestvo bez doveriya / Pod red. E. Holovakhy, N. Kostenko, S. Makeeva. – Kyev: Instytut sotsyologii NAN Ukrainy, 2014. – 338s.
6. Sho R.B. Klyuchy k doveryyu v orhanyzatsyy. Rezul'tativnost'. Poryadochnost'. Proyavlenye zaboty / R.B. Sho; Per. s angl. – M.: Delo, 2000.
7. Ukrayins'ke suspil'stvo: Monitorynh sotsial'nykh zmin. Vypusk 3 (17), Kyev: Instytut sotsyologii NAN Ukrainy, 2016. – 546 s.

ДОДОНОВА В.И.

доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии
Донецкого национального университета имени Василя Стуса
(г. Винница, Украина)
dodonovav@gmail.com

ФЕНОМЕН ДОВЕРИЯ В ЗЕРКАЛЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

В статье анализируется феномен доверия, его понимание ведущими современными социологами, которые объясняют его сущность посредством треугольника: социальные роли, социальные ожидания, социальные статусы. Исследуется связь с родственными понятиями, а именно – веры, безверия, уверенности и проч. Раскрывается сущность недоверия как антипода доверия, социальные и исторические условия его возникновения в обществе. Теоретический материал иллюстрируется данными социологических исследований о состоянии доверия и недоверия в украинском обществе.

Ключевые слова: доверие, вера, безверие, уверенность, недоверие, социальные институты, социальные роли, социальные статусы, социальные ожидания, социализация, секуляризация.

DODONOVA V.

Honored Doctor of Philosophy, Professor,
Professor of Philosophy Department
of Vasyl' Stus Donetsk National University
(Winnitca, Ukraine)
dodonovav@gmail.com

THE PHENOMENON OF TRUST IN THE MIRROR OF SOCIAL AND PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Summary

The article analyzes the phenomenon of trust and its understanding by leading modern sociologists, who explain the content through the triangle: social roles – social expectations – social statuses. The problem of trust was in the focus of consideration of such European thinkers as G. Grotius, J. Locke, I. Kant, E. Durkheim. Trust was studied by them in the context of the "contractual" start of social relations. In the 90s of the last century it was understood as a "social capital", as means of ensuring the functioning of society in the works of E. Giddens, G. Dasgupta, N. Luhmann, A. Seligmen, S. Aizenstand, F. Fukuyama, P. Shtompka, T. Yamagishi.

The article proves that it is rational to consider the phenomenon of trust in connection with such related phenomena as faith and confidence. It should be distinguished between trust and faith in the object of relations: believe in something, and trust is formed to whom, to something. Trust is revealed to a specific object such as a person, a social group, the state. Confidence is inherent for social interactions between the individuum and

functional systems, such as economics, politics, at a time when trust is necessary in situation of formation and maintenance of relations between individuals.

The content of trust is also revealed through its antipodes: distrust and disbelief. The concept of "distrust" serves as a mirror image of trust. There are negative expectations concerning the actions of others and negative, defensive certainty. The term "unbelief" is used for neutral situations, when are abstained both from manifestations of trust and from distrust. The theoretical material in the article is illustrated by the data of sociological researches: about the state of trust and mistrust in Ukrainian society.

In the conclusions it is noted that trust arises as a function of regulation of differences between social roles, social expectations, responsibility and honesty, that reflect the interpersonal level of this phenomenon – the microlevel. There is also generalized trust, which functions at the macro level, as an ideological orientation, the ability of an individual to look at the world, as to the one that is trustworthy. The problem of trust is a cross-section of the problem of identity and the problem of the "Other" that are acute in our society. Since trust is an informal social attitude that is based on choice and voluntariness, then disorientation of trustful relationships leads to a loss of sense of identity.

Keywords: trust, belief, confidence, disbelief, distrust, social institutes, social roles, social statuses, social expectations, socialization, secularization.

УДК 316.37

ПАЛАГУТА В.И.

професор, доктор философских наук,
заведующий кафедрой инженерной педагогики
Национальной Металлургической академии Украины
(г. Днепр, Украина)
palaguta@ua.fm

УСЛОВИЯ КОНСТРУИРОВАНИЯ КОЛЛЕКТИВНЫХ ИДЕНТИЧНОСТЕЙ В ДИСКУРСИВНЫХ ПРАКТИКАХ СУБЪЕКТОВ

Аннотация

В статье анализируются теоретические принципы концепции дискурсивных практик как важнейших условий формирования коллективных идентичностей. Показано, как использование теоретических принципов социального конструктивизма позволяет лучше понять семантические и прагматические возможности дискурсивных практик как неотъемлемых факторов формирования коллективной идентичности (в том числе и национальной).

Ключевые слова: социальный конструктивизм, коллективные идентичности, социальные отношения, социальная реальность, дискурс, дискурсивные практики.

Современная кризисная, если не сказать критическая, социально-политическая, культурно-образовательная и гуманитарная ситуация в Украине настоятельно требует комплексного исследования проблемы формирования коллективных идентичностей граждан в украинском обществе. К слову сказать, автор уже дважды обращался к данной животрепещущей проблеме в предыдущих публикациях настоящего вестника (см. *Культурологічний вісник*, №33 2014, – С. 68-79; №35, 2015, – С. 64-71).

Так, вопросы, на которые очень многие украинские граждане сейчас хотят получить ответ, – а именно – «кто я по своей национальной, культурной, языковой принадлежности?», «к какой коллективной этнической общности я себя отношу?», «как коллективная этническая идентичность формируется и поддерживается индивидуальностями граждан?» остаются весьма злободневными и требуют объективного анализа. Данные вопросы, к сожалению, сейчас муссируются преимущественно в среде политиков и масс - медиа, и носят, как правило, поверхностный, односторонний и ангажированный идеологический характер, задаваемый существующей властью. Но данные вопросы настоятельно требуют и всестороннего, объективного, аналитически взвешенного исследования со стороны учёного мира – украинских обществоведов и представителей гуманитарных наук. А в беспристрастном анализе этих вопросов содержится ключ к глубинному пониманию целого ряда острых социально-политических, гуманитарных, межнациональных, межгосударственных процессов,